

TRUMP DÖNEMİ VE SONRASINDA İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Gülriz Şen
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
g.sen@etu.edu.tr

ÖZET

ABD Başkanı Donald Trump döneminde, ABD'nin 2018'de kamuoyunda İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nından (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) çekilmesiyle yaşanan kriz, ABD-İran ilişkilerine damgasını vurdu. İran ve P5+1 ülkeleri (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Fransa, İngiltere ve Rusya) arasında 14 Temmuz 2015'te varılan tarihi uzlaşının, 2000'li yılların başından itibaren derinleşen İran nükleer krizini nihayet diplomatik bir çözüme kavuşturduğu düşünülmektedir. Nükleer silahların yayılımını önleme rejimi ve küresel diplomasinin ihtilafları çözme becerisi açısından da önem arz eden bu sürecin, ABD'de Kasım 2020'de gerçekleşen Başkanlık seçimlerini Demokrat Parti'nin adayı Joe Biden'ın kazanmasıyla, yeniden canlanacağına dair beklentiler güçlendi. JCPOA'nın geleceği için yeni bir kavşak olan mevcut konjonktür, hem küresel hem de bölgesel güvenliğe ilişkin pek çok konuyu da yakından ilgilendirmektedir. Bu yazı ile nükleer anlaşmaya giden zorlu sürecin kısa bir tahlilinin ardından, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi sonrasında JCPOA'nın seyri ve İran nükleer programındaki gelişmeler tartışılacak ve nükleer diplomasinin aciliyeti ve olası patikaları analiz edilecektir.

ATIF İÇİN: Şen, Gülriz, "Trump Dönemi ve Sonrasında İran'ın Nükleer Programı Üzerine Bir İnceleme", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 55, Ocak 2021. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2021/01/IranNukleerKrizi_GulrizSen_v.1.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.19138.81609

ISSN: 2718-0557

Nükleer anlaşma yalnızca İran-ABD ilişkilerinin seyri açısından değil, nükleer silahların yayılımını önleme (non-proliferation) rejimi ve küresel diplomasının ihtilafları çözme becerisi açısından da önem arz etmektedir.

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nde Kasım 2020'de gerçekleşen Başkanlık seçimlerini Demokrat Parti'nin adayı Joe Biden'ın kazanmasıyla, ABD'nin 2018'de kamuoyunda İran nükleer anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nından (*Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA*) çekilmesiyle yaşanan krizin aşılabacağına dair beklentiler güçlendi. Biden, kampanyası sırasında seçildiği takdirde Washington'ın nükleer anlaşmaya geri döneceğini ilan etmişti. Ancak bu adım için öncelikle İran'ın anlaşmadaki taahhütlerine geri dönmesini şart koştu (CNN, 2020). Trump döneminde İran-ABD ilişkilerindeki kriz büyürken, bu krizden belki de en büyük darbeyi Başkan Obama döneminde taraflar arasında yoğun diplomasi ile kotarılan nükleer anlaşma aldı. İran ve P5+1 ülkeleri (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Fransa, İngiltere ve Rusya) arasında 14 Temmuz 2015'te varılan tarihi uzlaşının, 2000'li yılların başından itibaren derinleşen İran nükleer krizini nihayet diplomatik bir çözüme kavuşturduğu düşünülmektedir. Nükleer anlaşma yalnızca İran-ABD ilişkilerinin seyri açısından değil, nükleer silahların yayılımını önleme (*non-proliferation*) rejimi ve küresel diplomasının ihtilafları çözme becerisi açısından da önem arz etmektedir. Aynı şekilde JCPOA'nın geleceği için yeni bir kavşak olan mevcut konjonktür, sadece ikili ilişkileri değil, diplomasi ve hem küresel hem de bölgesel güvenliğe ilişkin pek çok konuyu yakından ilgilendirmektedir.

Nükleer krizden JCPOA'ya giden süreçte İran nükleer programı

İran, özellikle Batı ile arasında derin bir krize dönüşen nükleer programına devrimden önce ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin desteği ile başladı. 1968'de imzaladığı Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT*) 1970'de İran Meclisi tarafından onanıp yürürlüğe girmesinin ardından Şah Muhammed Rıza Pehlevi iddialı bir nükleer program kurmaya girişti. Sipariş edilen nükleer reaktörlerin inşası tamamlanamadan gerçekleşen 1979 İran Devrimi nükleer programı kesintiye uğrattı. 1980'lerin ortalarında askıya aldığı nükleer programına yeniden başlayan Tahran, devrim sonrasında Batı ittifakından kopuşu ve dış politikasında izlediği revizyonist ve radikal çizgi nedeniyle kaygı ve endişe ile takip ediliyordu (Bahgat, 2006). İran'ın nükleer faaliyetlerinden algılanan tehdit, İran-Irak savaşının son bulduğu ve Tahran'ın hem ekonomisini hem de başlangıçta çok ağırlık verilmesine de askeri kapasitesini yeniden inşa etme arayışına girdiği 1990'lar boyunca daha çok gündeme geldi. Bu bağlamda ABD'nin İran'a yönelik siyasetinin içkin bir boyutu olan yaptırımlar kurumsallaşırken, bu siyasetin önemli bir unsuru da İran'ın kitle imha silahları arayışında olduğu iddiasıydı. İran suçlamaları

reddediyor, daha sonraları da yapacağı gibi nükleer faaliyetlerinin sivil maksatlı ve barışçıl olduğunu vurguluyordu.

İran'ın nükleer faaliyetlerinin giderek büyüyen uluslararası ve bölgesel bir krize dönüşmesinin miladı 2002'de daha önce Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'ya duyurmadığı Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi ile Arak'taki ağır su reaktörüne ait uydu görüntülerinin ortaya çıkması oldu. Bu ifşa NPT'nin şeffaflık ilkesinin ihlali olarak yorumlanırken, İran tesislerin faaliyete geçmemiş olması nedeniyle ihlalde bulunduğu suçlamalarını reddediyordu. 2003-2005 yıllarında İran ve EU-3 arasında kısmen başarılı müzakerelerden sonuç alınamaması ve 2006 sonrasında İran'ın yeniden uranyum zenginleştirmeye başlaması ile konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sevk edildi. BM Güvenlik Konseyi'nin kapsam ve şiddeti artan yaptırımları, askeri müdahale tehdidinin gündemde olduğu diplomatik tıkanıklığı beraberinde getirse de nihayetinde 2013-2015 arasında çözümü sağlayacak diplomatik temaslar gerçekleştirildi. İran süreç boyunca nükleer programının sivil maksatlı olduğunu vurguladı ve nükleer silahlardan arındırılmış Orta Doğu vizyonunu savundu. Öte yandan, ABD'nin 2007 tarihli Ulusal İstihbarat Tahmini (NIE) Raporu, İran'ın 2003'ün sonbaharında uluslararası baskıların da etkisiyle nükleer silah programını durdurduğunu, IAEA'nın 2011 tarihli raporu ise Tahran'ın atom bombası üretme yönünde stratejik bir karar vermese de nükleer silah üretimini mümkün kılacak her türlü araştırmayı sürdürdüğünü ifade ediyordu (Şen, 2021).

İran ve P5+1 ülkeleri arasında 2015'te varılan nükleer uzlaşa karşılıklı tavizler ve hem İran hem de Washington'ın meselenin diplomatik çözümü için ortak bir zeminde buluşması ile gerçekleşti (Parsi, 2017). İran'ın anlaşmadan temel kazanımları, krizin başından itibaren NPT kapsamında "devredilemez ulusal hakkı" olarak gördüğü ve ısrarla savunduğu topraklarında uranyum zenginleştirme hakkının tescili ile kısıtlı, denetime açık ve şeffaf bir program yürütmesi karşılığında nükleer programına yönelik çok ve tek taraflı yaptırımların kaldırılması oldu. Uluslararası toplum ise anlaşma ile IAEA vasıtasıyla İran'ın büyük kısıtlamalarla yürüteceği nükleer programını daimî teftişler ile izleme ve doğrulama (*verification*) yetkisini elde etti. Taraflar arasındaki güvensizliğin giderilmesi böylelikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde oy birliği ile alınan 2231 sayılı karar ile uluslararası hukukun bir parçası haline alan JCPOA'nın koyduğu kurallar ve Ajans'ın teftişleri ile sağlanacaktı. İran'ın anlaşma yükümlülüklerine uyduğunun teyidi ile JCPOA uygulamaya girdi ve 16 Ocak 2016'da programa yönelik çok taraflı ve tek taraflı yaptırımlar kaldırıldı.

İran'ın nükleer faaliyetlerinin giderek büyüyen uluslararası ve bölgesel bir krize dönüşmesinin miladı 2002'de daha önce Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na duyurmadığı Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi ile Arak'taki ağır su reaktörüne ait uydu görüntülerinin ortaya çıkması oldu.

Nükleer anlaşma sonrası yeni krizler

Nükleer anlaşma, 2016-2018 arası dönemde İran-ABD ilişkilerinde süren diğer ikili ve bölgesel krizlerden etkilense de nispeten sorunsuzca yürütüldü. JCPOA'ya ilk ve en büyük darbe Mayıs 2018'de ABD Başkanı Trump'ın anlaşmadan çekilme kararı ile geldi. Bu kararı anlaşma öncesi dönemde nükleer programa yönelik ABD yaptırımlarının yeniden devreye girmesi izledi. Trump yönetimi bu adımın ardından “daha iyi bir anlaşma” hedefiyle İran'ı ekonomik olarak yıpratarak diplomasi masasına getirmeyi umduğu azami baskı politikasını uygulamaya başladı. Bu süreç İran'ı iktisadi olarak yıpratırsa da ABD'nin ümit ettiği bir anlaşma zemini oluşmadı. İranlı yetkililer anlaşmayı yeniden müzakere etmeyeceklerini defalarca vurguladı. JCPOA'ya ikinci darbe ise İran'ın ABD'nin anlaşma ile ilgili kararının ilk yıl dönümü olan 2019 Mayıs'ından itibaren anlaşmadaki taahhütlerinden kademe kademe çekilmeye başlama kararı ile gerçekleşti. İran anlaşmada kalabilmek için imzacı diğer devletlerin, özellikle Avrupa ülkelerinin uğradığı maddi zararı tazmin etmesini ve Amerikan yaptırımlarına karşı çıkmasını bekliyordu. Beklentilerinin karşılanmaması neticesinde nükleer programa yönelik pek çok kısıtlamayı dikkatlice tasarlanmış ve anlaşmadan uzaklaşsa dahi anlaşmanın tamamen dışına çıkmadığı hamlelerle esnetmeye başladı. İranlı yetkililer bu adımların geri alınabilir olduğunu vurguluyor, anlaşmaya göstereceği uyumun imzacı devletlerin anlaşmayı korumak ve sürdürmek için atacağı adımlara bağlı olduğunu ifade ediyordu (Press TV, 5 Ocak 2020).

JCPOA uyarınca İran'ın elindeki uranyum stokunu yüzde doksan yedi oranında, santrifüjlerini üçte iki oranında azaltması bekleniyordu. İran anlaşmanın ilk on beş yılı boyunca sadece yüzde 3,67 oranında ve yalnızca Natanz'daki tesislerinde uranyum zenginleştirebilecek, Fordo'daki yeraltı tesisini izin verilen sınırlı sayıda santrifüj ile izotop ürettiği nükleer, fizik ve teknoloji merkezine dönüştürecek. Anlaşma kapsamında Arak'taki ağır su reaktörü silah düzeyinde plütonyum üretmeyecek şekilde yeniden yapılandırılacak ve İran 2031'e kadar yeni reaktörler kuramayacaktı. İran'ın elinde bulunduracağı düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum miktarının sınırı 300 kg, ağır su miktarı da 130 metrik ton olarak belirlenmişti (BM Güvenlik Konseyi Kararı 2231, 2015).

İran'ın anlaşmadaki yükümlülüklerine uyduğu IAEA'nın kapsamlı teftiş ve denetimleri ile defalarca kez teyit edildi. Anlaşma kapsamında İran'a yönelik Birleşmiş Milletler silah ambargosu beş sene, balistik füze programına yönelik kısıtlamalar ise sekiz sene daha sürecekti. Bu kısıtlamalardan ilki belirtilen sürenin dolması ile 18 Ekim 2020'de ABD'nin aksi yöndeki tüm çabalarına rağmen kaldırıldı. İran açısından değerlendirildiğine 2007'den beri

süren ve 2010'da ağırlaştırılan BM silah ambargosunun son bulması ABD'nin çekildiği nükleer anlaşmadan elde ettiği sınırlı sayıda somut kazanımdan biri oldu.

Öte yandan, İran Mayıs 2019'dan itibaren attığı beş adım ile “uranyum zenginleştirme kapasitesi, oranı, miktarı ve AR-GE faaliyetleri dâhil olmak üzere nükleer programı üzerindeki kısıtlayıcı tüm taahhütleri askıya aldığı” ilan etti (Mehr News Agency, 5 Ocak 2020). İlk adımda anlaşmada izin verilen uranyum stok limiti ile ilgili kısıtlamaları, ikinci adımda ise yüzde 3,67'lik uranyum zenginleştirme oranını aşan İran, yüzde 4,5 oranında uranyum zenginleştirmeye başladı. IAEA'nın Kasım 2020'de yayınlanan son raporuna göre Tahran'ın sahip olduğu uranyum stoku anlaşma kapsamında izin verilen miktarın nerdeyse 12 katını bularak 2443 kilograma ulaştı (IAEA Board Report, 11 Kasım 2020). İran üçüncü adımı ile daha kısa sürede daha fazla uranyum zenginleştirmesine imkân tanıyacak ileri teknoloji santrifüj tasarımı için AR-GE faaliyetlerini hızlandıracağını, dördüncü adımda Natanz dışında Fordo tesisinde de uranyum zenginleştireceğini ve beşinci ve son adım ile anlaşmada öngörülen santrifüj sayısı limitlerine uymayacağını bildirdi.

Tahran her ne kadar anlaşmadaki taahhütlerinden uzaklaşsa da anlaşmanın topyekûn çökmemesi için bazı hususları gözettiler. Bunlardan ilki 2020'de Ajans ile yaşanan sorunlara rağmen, JCPOA'nın en önemli kazanımı olan IAEA'nın İran nükleer tesislerindeki gözlem, denetim ve doğrulama faaliyetlerinin devam etmesi oldu. Bu sayede İran'ın son adımları sonrasında nükleer programının kapasitesindeki pek çok değişiklik izlenebildi. İkinci husus ise İran'ın uranyum zenginleştirme limitindeki artışı yüzde 5'i aşmayacak şekilde düzenlemesi ve bu süre boyunca düşük düzeyde uranyum zenginleştirmeye devam etmesi oldu (Şen, 2021).

Ajans'ın Eylül ayındaki raporu İran'ın denetleme prosedürlerine uyduğunu, Natanz nükleer tesisindeki santrifüj sayısı ile ilgili kısıtlamalara IR-1 tipi santrifüj sayısında 5060'ı aşmayarak riayet ettiğini tespit ederken, Kasım ayı raporunda aynı tesiste IR-2 tipi santrifüjlerin de devreye girdiği belirtildi (Masterson, 2020). Eylül tarihli rapor Arak'taki ağır su reaktörünü hafif su reaktörüne dönüştürme sürecine devam ettiğini ve ağır su stokunu anlaşma limitleri dâhilinde tuttuğunu saptadı (IAEA Board Report, 4 Eylül 2020). IAEA Ekim ayında yaptığı açıklamada İran'ın askıya aldığı yükümlülüklerine rağmen henüz nükleer bomba üretecek miktarda zenginleştirilmiş uranyuma sahip olmadığını duyurdu (Tehran Times, 11 Ekim 2020). Ancak nükleer anlaşmada İran'ın eşik (*breakout*) kapasitesine ulaşması için gereken minimum zaman bir yıl olarak öngörülmüşken, bu süre nükleer programdaki son ilerlemelerin ardından Mayıs ayındaki öngörülerde altı aya, programın

İran'ın anlaşmadan temel kazanımları, krizin başından itibaren NPT kapsamında "devredilemez ulusal hakkı" olarak gördüğü, denetime açık ve şeffaf bir program yürütmesi karşılığında nükleer programına yönelik çok ve tek taraflı yaptırımların kaldırılması oldu.

mevcut hali itibariyle de birkaç ay gibi bir zamana indi (Lynch 2020; Davenport & Masterson, 2020). Tahminlere dayalı bu sürenin 2020 Eylül'ünde Natanz tesislerinde gerçekleşen sabotaj nedeniyle uzamış olabileceği ve İran'ın uranyum stokunun atom bombasına yetecek miktara gelmesinin ne teknik ne de siyaseten hemen silahlanma anlamına gelmediği not edilmelidir. Bu bağlamda her şeyden önce Tahran'ın sivil nükleer programdan askeri programa geçmesi için gereken siyasi karar ve bu kararı belirleyecek kâr-zarar analizi önem kazanmaktadır.

İran nükleer programında "Japonya modeli" ne vurgu yaparak, izlediği nükleer risklerden korunma (*nuclear hedging*) stratejisi ile nükleer döngünün tüm unsurlarına sahip olup, karar verdiği takdirde en kısa sürede nükleer silah üretme seçeneğini elinde tutmak istemiştir (Bowen & Moran, 2015). Zira teknik açıdan nükleer yakıt döngüsünü tamamlamış ülkeler ellerindeki teknolojiyi hem sivil hem de askeri maksatlarla kullanabilme kabiliyetine sahiptir. Bu bakımdan topraklarında uranyum zenginleştirmek, rejime ve devlete yönelen dış tehditlere karşı "zahiri bir caydırıcılık" ve bir teminat olarak değerlendirilmiştir (Şen, 2018). Diğer taraftan, İran'ı nükleer silah üretebilme kabiliyetinden bilfiil nükleer silah yapmaya götürecek şeyin siyasi bir karar olacağı 1990'lardan itibaren sıklıkla ifade edilmiştir. Bu denli kritik bir stratejik kararın ise ancak varoluşsal tehdit algılamaları ve güvenlik krizleri neticesinde pek çok bölgesel ve küresel dinamiği hesaba katarak alınabileceği düşünülmektedir (Şen, 2021). Hâlihazırda İran'ın ekonomik öncelikleri dikkate alındığında, nükleer programındaki son ilerlemeyi, yeniden başlaması kuvvetle muhtemel diplomatik görüşmelerde elini güçlendirecek bir unsur olarak kullanmak istediği iddia edilebilir.

Nükleer Diplomasinin Yeni Bağlamı ve Hedefleri

Biden yönetimi ve İran arasında nükleer diplomasi için umutlar artarken ABD seçimlerini izleyen kısa süre içinde yaşanan iki kritik gelişme nükleer anlaşmanın selameti için bölge ve İran siyasetindeki gelişmelerin de en az ABD'deki gelişmeler kadar önemli olduğunu tekrar hatırlattı. İran'ın devrim sonrası nükleer programının mimarı olarak bilinen, aynı zamanda Savunma Bakanlığı Araştırma ve İnovasyon Kurumu Başkanı olarak da görev yapan nükleer fizikçi Muhsin Fahrizade'ye Tahran yakınlarında düzenlenen suikast ve İran'ın suikasttan İsrail'i sorumlu tutması İran ve İsrail arasındaki gerilimi yeniden tırmandırdı. Tahran'ın stratejik hesaplamasında Fahrizade için yapılacak misillemenin, en azından şimdilik, ABD ile başlayacak diplomasiye zarar verebileceği endişesiyle ertelendiği ve İranlı siyasetçilerin bu suikastı diplomasi umudunu hedef alan bir hamle olarak okuduğu gözlemlenmektedir.

Ancak saldırının hemen akabinde iç siyasetten hükümete yönelik baskılar da artmaya başladı. Muhafazakârların kontrolündeki İran parlamentosu saldırıyı takip eden dört gün içinde İran'ı nükleer anlaşmadaki taahhütlerinden daha da uzaklaştıracak “Yaptırımların İptali için Stratejik Eylem Planı” yasasını hazırlayarak kanunlaşması için Anayasayı Koruyucular Konseyi'ne gönderdi. 2 Aralık'ta yürürlüğe giren yasanın ilk maddesi, kanunun kabulü ertesinde İran Atom Enerjisi Kurumu'nun vakit kaybetmeksizin yüzde 20 oranında uranyum zenginleştirme faaliyetlerine başlamasını ve bir yıl içinde en az 120 kilogramlık stok elde etmesini şart koşmaktadır. Yasanın altıncı maddesi ise yaptırımların kaldırılması için iki ay mühlet tanıyarak, petrol ihracatı ve bankacılık faaliyetlerine yönelik ağır yaptırımların devam etmesi durumunda, İran'ın gönüllü olarak uyguladığı Ek Protokol'ün askıya alınması ve nükleer tesislere NPT kapsamındaki Güvence Denetimleri Anlaşması (*Safeguards Agreement*) dışında gerçekleşen ani teftişlerin durdurulması şartını getirmektedir (Strategic Action Plan to Lift Sanctions and Protect Iranian Nation's Interests, 2020). Cumhurbaşkanı Ruhani ve hükümet yetkilileri yasadan duydukları hoşnutsuzluğu ifade etse de süreç yasanın öngördüğü şekilde işlemeye başladı. 1 Ocak 2021'de IAEA'yı yüzde 20 oranında uranyum zenginleştireceği konusunda bilgilendiren İran, 4 Ocak'ta Fordo tesislerinde bu işleme başladı. İranlı yetkililer diğer adımlar gibi bu adımın da geri alınabilir olduğunu, ancak bunun için ABD'nin yaptırımları kaldırması gerektiğini vurgulamaktadır (Tehran Times, 8 Ocak 2021).

Tahlil edilen tüm bu gelişmelerin ışığında, İran nükleer programının barışçıl, kısıtlı ve denetlenebilir kalmasını teminat altına alan JCPOA'nın korunması ve sürdürülmesi için mevcut, fakat diğer siyasi ve jeopolitik gerilimlerden azade olmayan dar diplomasi penceresinin bir an evvel kullanılması elzem görünmektedir. Haziran 2021'de İran'da yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, Biden yönetimi ile Ruhani hükümeti arasında daha önce JCPOA müzakerelerinde birlikte çalışmış ABD'li ve İranlı diplomatların ABD'nin anlaşmaya dönüşünü sağlayacak diplomatik hamleleri canlandırması için kritik bir zaman dilimi bulunmaktadır. Bu temaslarda mesafe kat edilmesi nükleer meseledeki ilerlemeyi, daha doğrusu yeniden 2015 ayarlarına dönüşü, bölgedeki ve ülkelerin iç siyasetlerindeki siyasi gelişmelerin olası olumsuz etkilerinden koruyabilir. İran, 2021'in başında attığı son adımlarla bu takvimi yönetmek ve Biden yönetiminin seçeneklerini sınırlandırmak istemektedir. Tahran vakit kaybetmeksizin Washington'ın mevcut anlaşmaya geri dönmesini ve yaptırımların kaldırılmasını beklemektedir. Ruhani yönetimine göre yaptırımların sona ermesi yeni Başkan'ın bir imzası ile çözülecek denli basit bir işlemdir ve müzakerelere dahi gerek yoktur (Motamedi, 2020). ABD'de ise nükleer anlaşmanın

İran Mayıs 2019'dan itibaren attığı beş adım ile "uranyum zenginleştirme kapasitesi, oranı, miktarı ve AR-GE faaliyetleri dâhil olmak üzere nükleer programı üzerindeki kısıtlayıcı tüm taahhütleri askıya aldığını" ilan etti.

hâlihazırdaki haline dönmek veya Tahran'ın ekonomik sorunlarını bir manivelaya dönüştürerek İran'dan daha fazla taviz talep etmek arasında bir ikilem olsa da, hem seçilmiş Başkan Biden ve ekibinde hem de imzacı Avrupa ülkelerinde önceliğin nükleer anlaşmanın mevcut haline bir an evvel dönülmesi olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Fakat İran'ın bölgesel faaliyetleri ve balistik füze programı konusunda yeni dönemde tartışmaların derinleşeceği öngörülebilir.

İran, ağır silahlanmış bir bölgede savunması için konvansiyonel bir araç olarak gördüğü, Irak ile savaşın getirdiği ders ve tecrübelerle kurguladığı ve nükleer programı ile aynı başlık altında tartışmayı kesin bir dille reddettiği balistik füze programı konusunda müzakerelere yanaşmamaktadır. Bu yönde bir diplomasi için Tahran dâhil bölgedeki tüm aktörlerin güvenliğini teminat altına alacak kolektif fakat mevcut konjonktürde başarılması oldukça güç bir çözüm üzerinde çalışılması gerekmektedir. Böyle bir adıma geçilebilmesi için, sadece nükleer krizi çözmek adına yapıldığı vurgulanan ve taraflar arasındaki derin tarihsel husumeti müzakere, diplomatik iletişim ve IAEA'nın doğrulama faaliyetleri ile aşmaya çalışan JCPOA'nın yeniden etkin bir şekilde uygulanmaya başlaması yerinde bir adım olacaktır. Yalnızca böyle bir gelişme, sonrası için mutlak surette bir iyileşme getirmese de daha ümitvar süreçlerin kapısını aralayabilir. Diplomasi şansının yitirilmesi ve güven bunalımının giderilememesi ise gerek İran'ı gerek uluslararası ve bölgesel siyaseti nükleer krizin 2010 sonrasındaki tırmanışına benzer kısır ve sancılı bir döngüye sevk edecektir.

KAYNAKÇA

Bahgat, G. (2006). “Nuclear proliferation: The Islamic Republic of Iran”, *Iranian Studies*, Cilt 39 (3), ss. 307-327.

Bowen, W ve M. Moran (2015). “Living with nuclear hedging: the implications of Iran’s nuclear strategy”, *International Affairs*, Cilt 91(4), ss. 687–707.

CNN, “Joe Biden: There’s a smarter way to be tough on Iran”, 13 Eylül 2020.

Davenport, K. ve J. Masterson, “The Limits of Breakout Estimates in Assessing Iran’s Nuclear Program”, *Arms Control Association*, Cilt 12 (6), 4 Ağustos 2020.

IAEA Board of Governors, “Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015), 11 Kasım 2020.

Lynch, M. “Despite U.S. Sanctions, Iran Expands Its Nuclear Stockpile”, *Foreign Policy- Column Lynch*, 8 Mayıs 2020.

Masterson, J. “Iran Grows Uranium Stockpile”, *Arms Control Association*, Aralık 2020.

Mehr News Agency, “Iran takes final JCPOA step, removing last limit on nuclear program”, 5 Ocak 2020.

Motamedi, M., “Rouhani: ‘No negotiations’ needed to restore Iran nuclear deal”, *Al-Jazeera*, 9 Aralık 2020.

Parsi, T. (2017). *Losing an Enemy: Obama, Iran, and the Triumph of Diplomacy*. New Haven: Yale University Press.

Press TV, “Iran announces decision to take fifth step to scale back JCPOA commitments”, 5 Ocak 2020.

Strategic Action Plan to Lift Sanctions and Protect Iranian Nation’s Interests, 3 Aralık 2020. <https://www.niacouncil.org/publications/iranian-parliament-bill-on-nuclear-program-full-text-in-english/> (Erişim tarihi: 5 Aralık 2020).

Şen, G. (2017). “Ruhani Döneminde İran-ABD İlişkileri”, *İRAN Analiz*, Nisan 2017.

Şen, G. (2018). *Devrimden Günümüze İran’ın ABD Politikası: Tarihsel Sosyolojik Bir Analiz*. 2. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Şen, G. (2021). “İran Nükleer Krizi: Diplomasi ve Gerilim Ekseninde Bir Süreç Analizi (2002-2020)”, Elhan, N. ve O. Karaoğlu (der.), İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi. Ankara: İnkılap Yayınevi. (Yayın aşamasında).

Tehran Times, “Iran short of ‘significant quantity’ of material for nuker: IAEA”, 11 Ekim 2020.

Tehran Times. “Iran says will halt 20% enrichment if U.S. lifts sanctions”, 8 Ocak 2021.

UN Security Council Resolution 2231 (2015), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2231\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2231(2015)) (Erişim tarihi: 1 Aralık 2020).

EK OKUMA

Njølstad, O. (2011). Nuclear Proliferation and International Order: Challenges to the Non-Proliferation Treaty. London: Routledge.

Moussavian, S. H. (2012). The Iranian Nuclear Crisis: A Memoir. Carnegie Endowment for International Peace.

Burns, J. W. (2019). The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal. New York: Random House.

İNTERNET

International Crisis Group, İran sayfası, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran>

The Atlantic Council, Iransource, <https://www.atlanticcouncil.org/category/blogs/iransource/>

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association (ISA)* ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association (BPSA)* üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı (GP)*, *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı (TÜBAKOV)*, *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship (BSYRF)* projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen [web sayfasını](https://www.uik.org.tr) (https://www.uik.org.tr) ziyaret ediniz.

© UİK 2021

Bu çalışmanın telif hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK)’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; UİK’in kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.